

Михайлова О. П.,
аспірант Інституту журналістики
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Mykhaylova Oksana,
postgraduate student of the Institute of
Journalism of Taras Shevchenko National
University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

УДК: 070:616.98:578.828 (477)

Тенденції та стандарти відображення проблем безпритульних у теленовинах

Tendencies and standards of representing the homeless related issues in TV news

РЕФЕРАТ. У роботі здійснюється огляд концептів правил та принципів висвітлення соціальної проблематики загалом та питання безпритульності й безпритульних зокрема. Особлива увага приділяється мовним нормам під час виробництва медіаматеріалу.

Автор аналізує окремі журналістські матеріали, зокрема телевізійні сюжети, на предмет дотримання принципів та норм. Також у статті проаналізовано законодавство та документи нормативного характеру в межах теми та сформульовано низку рекомендацій щодо відображення зазначеної проблеми у медіаматеріалах загалом та на телебаченні зокрема.

Ключові слова: тенденції, правила, принципи, соціальні проблеми, безпритульні, теленовини.

ABSTRACT. In the paper it is implemented the review of the concepts of rules and principles of coverage of social problematics in general and the homelessness and homeless related issues in particular. A special attention is given to the language norms during production of media material.

The author analyzes the certain journalistic materials, in particular TV spots, in terms of abiding the principles and regulations. In the paper the laws and regulatory documents within the topic are also analyzed and a number of recommendations regarding representation of specified problem in media-materials in general and on television in particular are formulated.

Keywords: tendencies, rules, principles, social problems, homeless, television news.

Вступ. Питання безпритульних та їхніх проблем як предмет відображення в новинах є дуже багатофакторним та багатовекторним, оскільки найменше озвучується не лише у ЗМІ, державними органами, його рідко порушує і сама громадськість. Переважна більшість аудиторії є споглядачем цієї проблеми, а тому не продукує інформаційних приводів та прецедентів до написання журналістських матеріалів. Це і визначає актуальність теми дослідження.

Крім того, це питання є складним і для медіаредакцій, оскільки воно потребує нових підходів, постійних пошуків ідей, які б надавали телевізійному продукту привабливості, значимості.

Мета дослідження – визначити та актуалізувати мовні, журналістські, етичні тенденції та спробувати сформулювати правила й принципи відображення проблеми безпритульних як соціально значущої у випусках українських теленовин на прикладі програми «Вікна» на телеканалі «СТБ».

Методи дослідження. Щоб визначити та уточнити тенденції та стандарти відображення проблеми безпритульних саме в теленовинах, довелося використовувати як загальнонаукові, так і конкретнонаукові методи. Опрацюванням теоретичних джерел з допомогою порівняльно-історичного методу та методу класифікації нам вдалося виокремити критерії, за якими було

відібрано низку медіаматеріалів. Зокрема до уваги бралися телевізійні сюжети, малі телевізійні форми та підводка ведучого до них. У центрі уваги – матеріали, які прямо чи опосередковано стосуються проблем безпритульних.

Після цього відбувалося дослідження саме емпіричної бази. Для роботи використовувався контент-аналіз, контент-моніторинг, моніторинг, статистичний метод, метод узагальнення, типології, класифікації, порівняння та спостереження.

Телевізійні сюжети аналізувалися на предмет постановки ключової проблеми, характерів героїв, фабули матеріалу, текстового супроводження сюжету та відеоряду.

Досліджуючи інформаційні телепрограми, вдалося з'ясувати певну систему якісних ознак, що характеризують властивості об'єктів і явищ, тобто створюється певний інструментарій для обліку об'єктів цих елементів. Моніторинг телепрограм проводився як шляхом перегляду новин у прямому ефірі, так і аналіз їх на офіційному сайті телеканалу.

Одним із ключових методів у роботі є також контент-моніторинг. Це змістовий аналіз інформаційних потоків з метою отримання необхідних якісних і кількісних зрізів, який, на відміну від контент-аналізу, здійснюється безперервно в часі. Завдяки цьому методу дозволено виокремити факти з текстів, виявляти нові поняття, формувати різноманітні статистичні звіти.

Результати й обговорення. Загалом усі матеріали про проблему бездомності (безпритульності) можна розподілити на три яскраво виражені групи.

До першої належать повідомлення, що наголошують на прямому зв'язку між відсутністю житла й кримінальною поведінкою, провокуючи таким чином в аудиторії страх перед усіма людьми, які живуть на вулиці [10]:

Наприклад, матеріал від 15 червня 2011 року. «У Києві бомж задушив перехожого і підпалив його тіло». Попри те, що першоджерелом тут виступає інформаційна агенція «Уніан», журналісти не поклопоталися замінити слово «бомж» більш професійною для медіапрацівника лексемою.

Звичайно, більшість злочинів такого типу вчиняють люди, які мають постійне місце проживання. Серед самих бездомних, за статистикою, кримінальне минуле мають приблизно 22%, й переважно це дрібні крадіжки.

Інша парадигма сюжетів про бездомних людей сповнена трагізму [3]. Вони намагаються викликати жалість, почуття провини чи навіть сором за власну черствість. Безпритульні в цьому випадку постають невинними жертвами, від яких відвернувся весь світ. Наприклад, матеріал про те, що безпритульних виганяють із притулків

кожного ранку (6 лютого 2012), новина про те, що «в Одесі бродячі собаки загризли „бомжа”» (15 червня 2011).

І третю частину матеріалів становлять сюжети та новини, побудовані в глузливому ключі [2]. Загалом, якщо питання проблем людей з інвалідністю потребує гумористичного забарвлення, то ця проблема у поєднанні з іронією чи іншими проявами комічного є неприпустимою. Хоча журналісти каналу «СТБ», очевидно, цього не дотримуються. Так, наприклад, підтвердженням того є матеріал «Американський бомж дзвонив у „секс по телефону”». І хоча ця новина з міжнародного блоку, усе ж редакції варто більш відповідально ставитися до відбору новин. Адже по суті, зазначена інформація не має ніякої суспільної користі ні для людей безпритульних, ні для суспільного загалу. Це, швидше, було використано задля розважальної функції, яка в такому соціальному ключі в теленовинах неприпустима.

Набагато рідше журналісти ставлять за мету знайти героя, який би міг викликати різні емоції. Так, наприклад, цікавий вихід знайшла журналістка Юлія Янчар, яка раніше працювала на ТРК Київ. У матеріалі під назвою «Майже Робінзон. Ідеологія безхатька» (25 вересня 2012) авторка показала приклад того, як люди, не маючи офіційного житла, знаходять себе і доводять свою значимість у суспільстві: викопавши землянку, вирощуючи городину, пишучи книгу про усвідомлення ролі людини.

Варто зазначити, що такий кут подачі проблеми безпритульних стосується не лише каналу «СТБ», а й так само «1+1» та «ICTV». Так, телеканал «ICTV» випустив сюжет про те, що Львівська міська рада передає «Оселі» приміщення для створення соціального гуртожитку, «проілюструвавши» його кадрами зі смітника, де на купі лахміття лежав п'яний чоловік і показував операторові середній палець. Голос за кадром при цьому казав таке: «Львівські бомжі вже дочекалися не можуть, коли їх підселять до нормальних сімей». Ані про проблему відсутності соціального житла як таку, ані про те, що в гуртожитку житимуть люди, які вже пройшли процес ресоціалізації, ані про те, що проживання в гуртожитку відбуватиметься в супроводі соціальних працівників, у сюжеті не згадали.

Або ж сенсації на кшталт матеріалу «Чесний безпритульний повернув знайдену каблучку», «У Києві в каналізаційному колекторі згорів безпритульний» (28 лютого 2011).

Висвітлюючи саме цю проблематику, журналістам особливо важливо знати всі чинні законодавчі норми, коректно оцінювати права та обов'язки героїв сюжету. Тому законодавство є визначальним джерелом у дотриманні правил та

принципів висвітлення цієї теми.

Так, в Україні з 2005 р. діє Закон «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей» [1], за яким виокремлюються терміни «бездомна або безпритульна особа» та «безпритульна дитина», «бездомність» та «безпритульність», «реінтеграція бездомних осіб та безпритульних дітей». Таким чином, за українською нормою:

бездомність – соціальне становище людини, зумовлене відсутністю в неї будь-якого житла, призначеного та придатного для проживання;

бездомна особа – особа, яка перебуває у соціальному становищі бездомності. До бездомних осіб належать безпритульні особи та особи, які мають притулок;

безпритульна особа – повнолітня особа, яка проживає на вулиці, в парках, підвалах, під'їздах будинків, на горищах, об'єктах незавершеного будівництва, в інших місцях, не призначених та не придатних для проживання, у тому числі жилих приміщеннях, що перебувають в аварійному стані;

безпритульні діти – діти, які були покинуті батьками, самі залишили сім'ю або дитячі заклади, де вони виховувалися, і не мають певного місця проживання;

реінтеграція бездомних осіб і безпритульних дітей – процес повернення бездомних осіб і безпритульних дітей до життя в суспільстві як повноправних його членів.

За К. Шендеровським, термін бездомний, зазвичай, стосується людини, яка не має притулку на ніч. Відтак термін стосується виключно фізичної відсутності гарантованого притулку. Це одновимірний термін, який відносно просто зробити операційним – вказати, що є «гарантованим притулком».

Термін безпритульний більше стосується соціально-психологічного компоненту. Це багатовимірний термін. Його, як правило, використовують у наукових публікаціях соціальних психологів, педагогів, соціальних працівників.

Стосовно мовних критеріїв, результати дослідження показали такі висновки: за 2011–2012 рр. програма «Вікна-новини» виготовила близько 15 матеріалів, що прямо чи опосередковано стосуються теми безпритульних. Із них у 10 матеріалах використовується слово «бомж», у 5 – «безпритульний», поряд із ними уподобаний журналістами синонім «безхатко», «безхатник», «безхатченко». Це слово є питомо українським, визначене словником Б. Грінченка [2, 106] і тлумачиться в ньому як «безхатник», тобто ніякого детального пояснення не містить. Однак з погляду медіаправил та медіастандартів варто слова «безхатко», «безхатник» вважати такими, що не відповідають стандартам

використання, оскільки мають негативне стилістичне забарвлення і на підсвідомому рівні провокують негативні емоції (асоціації зі словами «безбатченко», «безбожник»). Крім того, ці слова не є однозначними, що неприпустимо в матеріалах соціального характеру. Оскільки є чітка термінологія, затверджена законодавством, де чітко розрізняється поняття «бездомного», «безпритульного». Часто журналісти переймаються розмірами слова, як, наприклад, у випадку з «людьми з обмеженими фізичними можливостями» та «інвалідами».

Однак у цьому випадку слова «безпритульний» і «безхатко» за розмірами фактично не відрізняються. Часто журналісти вдаються навмисно до українізації слів, що не є негативною тенденцією, однак не в тих випадках, коли йдеться про соціально вразливі групи, що мають висвітлюватися у ЗМІ з особливим підходом.

Окреме зауваження до слова «бомж» [3], яке трапляється в більшості телесюжетів. Звернення «БОМЖ» з'явилося у 70-х, коли в протоколах радянської міліції почали вживати скорочення для фіксації акту правопорушення людини «без определенного места жительства». Навіть із погляду філологічного ця лексема не є виправданою, оскільки дослівний переклад звучав би «без визначеного місця проживання», тому й абревіатура мала би бути зовсім іншою відповідно. Та загалом в українській мові немає браку слів на позначення представників цієї соціально вразливої групи. «Це ганебне спрощення від „чужого мислення” залишається формою загального страху, неповаги, неприйняття та дискримінації людини: „вони не люди, вони – бомжі!”» [4, с. 155].

Тому використання слова «бомж» є не виправданим як концептуально, так і філологічно. Хоча часто слово «бомж» звучить, наприклад із уст героїв матеріалу, тобто фактично є синхронном. У такому випадку журналіст має подбати, аби синхрон із цим словом був інформативно виправданим. Якщо ж саме цей відрізок прямої мови не є настільки важливим, журналісту варто порадишити використати інший синхрон.

Одним із ключових принципів журналістики є подача об'єктивної, достовірної, перевіреної інформації, особливо це стосується статистичних даних. Тому варто звернути увагу на ті речі, які є актуальними для журналістів каналу «СТБ». Зокрема, вони намагаються навести статистику, кількісні показники, однак вони не є репрезентативними. І це навіть не помилка журналістів. Справа в тому (і це підкреслюють фахівці соціальної проблематики), що підрахувати всіх безпритульних не так уже й легко, оскільки багато з них не мають жодних документів, а також часто «подорожують» усією територією України. Крім того, статистичні дані

про чисельність такої категорії населення добре замовчуються і не є повними. «Безпритульних багато. Не кожен бездомний жебракує та краде. Не кожен жебрак – бездомний. Бездомних, безпритульних, яких не враховує статистика, ще більше». (А. Адлер). «Справа не в цифрах, а в причинах соціальних проблем», підкреслює К. Шендеровський [4, с. 157].

Висновки. Отже, проведене дослідження дозволяє зробити такі висновки:

1. Журналіст, готуючи матеріал про безпритульних, не має ставити на меті показати масштаби проблеми шляхом кількісних показників, а має звернути увагу на всю глобальність через внутрішні причини та зовнішні наслідки цих причин. З огляду на це варто рекомендувати якомога менше узагальнень робити в матеріалі, звертатися до статистики лише в тому випадку, коли вона справді є показником, а якщо журналіст у цьому не впевнений, то наголосити на тому, що багато інформації є невидимою, або ж замовчується.

2. Програма «Вікна» демонструє не зовсім професійні мовні тенденції під час відображення проблем безпритульних. Зокрема журналісти на позначення безпритульних, бездомних використовують лексеми «бомж», «безхатько», «безхатник», «безхатченко», які мають негативне стилістичне забарвлення, що неприпустимо в соціально значущій медіадіяльності.

Також журналісти навмисно вдаються до українізації слів, що не є негативною тенденцією, однак не в тих випадках, коли йдеться про соціально вразливі групи.

3. Ще одне правило, на яке варто звернути увагу, це безпосередня пряма мова безпритульних. Як показало дослідження, у 90% матеріалів коментарів самих безпритульних немає. Є експерти, громадські організації, представники влади, представники громадськості. Однак безпритульні з'являються лише у відеоряді, фактично відіграють роль ілюстрації, що робить матеріал незбалансованим. Таким чином, новини сьогодні сприяють соціальній ізоляції бездомних.

4. Загалом ЗМІ і телебачення зокрема – це канал громадського обговорення. І якщо у когось немає доступу до нього, ця людина і справді не

має повноцінного громадянства, прав тощо. Тому бездомність – це не тільки відсутність даху над головою, це і брак спільноти і соціальної взаємодії. Тому першим правилом для журналістів має бути переосмислення завдання ЗМІ, введення тенденції до цитування бездомних людей. Тільки в такому випадку позитив буде не лише в тому, що матеріали будуть збалансованими, а й у тому, що бездомні люди, коментуючи політичні та соціальні проблеми, братимуть участь у громадському житті суспільства.

Список джерел

1. Гомоннай В., Росул В., Ходанич П. Педагогічна освіта на Закарпатті / В. Гомоннай, В. Росул, П. Ходанич. — Ужгород: Гражда, 2003. — 112 с.

1. Грінченко Б. Словник української мови. — Т.1: Д–Й / За ред. С. Єфремова, А. Ніковського. — 3-є вид., випр. й доп. — К. : Горно, 1927. — 2971 с.

2. Закон України «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей» від 2 ч. 2005 р. № 2623 // *Голос України*. — 2005. 25 черв. — С. 16–17.

3. Соха М. Не бачити в людині бомжа [Електронний ресурс] / Мар'яна Соха. — Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/ethics/standards/ne_bachiti_v_lyudini_bomzha/

4. Шендеровський К. Медіакомунікації та соціальні проблеми : зб. навч.-метод. матер. і наук. ст. : в 3 ч. Частина перша / упор., ред. К. С. Шендеровського / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т журналістики. — К., 2012. — 288 с.

Sources and literature

1. Homonnay V., Rosul V., Khodanych P. Ped1. Hrinchenko B. Slovnkyk ukrainkoio moyu. — T.1: D-I / Za red. S. Yefremova, A. Nikovskoho. — 3-ie vyd., vypr. i dop. — K. : Horno, 1927. — 2971 s.

2. Zakon Ukrainy «Pro osnovy sotsialnoho zakhystu bezdomnykh hromadian i bezprytulnykh ditei» vid 2 ch. 2005 r. № 2623 // *Holos Ukrainy*. — 2005. 25 cherv. — S. 16–17.

3. Sokha M. Ne bachyty v liudyni bomzha [Elektronnyi resurs] / Mar'iana Sokha. — Rezhym dostupu: http://osvita.mediasapiens.ua/ethics/standards/ne_bachiti_v_lyudini_bomzha/

4. Shenderovskiy K. Mediakomunikatsii ta sotsialni problemy : zb. navch.-metod. mater. i nauk. St. v 3 ch. Chastyna persha / upor., red. K. S. Shenderovskoho / Kyiv. nats. un-t im. Tarasa Shevchenka, In-t zhurnalistyky. —

Михайлова О. П.,

Тенденции и стандарты освещения проблем бездомных в теленовостях

РЕФЕРАТ. В работе делается обзор концептов правил и принципов освещения социальной проблематики в целом и вопрос бездомности и бездомных в частности. Особое внимание уделяется языковым нормам во время производства медиаматериала.

Проанализировано журналистские материалы, в частности телевизионные сюжеты, по поводу соблюдения принципов и норм. Также в статье проанализировано законодательство и документы нормативного характера в рамках темы и сформулирован ряд рекомендаций относительно отражения указанной проблемы в медиаматериалах в целом и на телевидении в частности.

Ключевые слова: тенденции, правила, принципы, социальные проблемы, беспризорные, бездомные теленовости.

